

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА**

ДУБІНКО ДМИТРО ОЛЕГОВИЧ

УДК 347.9:342.34] (477) (043.3)

**ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ЯК ЗАКОНОМІРНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
**КУПІНА ЛЮДМИЛА
ФРАНЦІВНА**
Національний педагогічний
університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри правознавства та
галузевих
юридичних дисциплін

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук,
**КИРИЧЕНКО ВОЛОДИМИР
ЄВГЕНОВИЧ**
Національний університету
внутрішніх справ, професор
кафедри фундаментальних
та юридичних дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент
СЕРЕДА ОЛЬГА ВАДИМІВНА
директор юридичного видавництва
«Право України»

Захист відбудеться «29» листопада 2019 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.31 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, аудиторія 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «29» жовтня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.С. Передерій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Судочинство – найвищою мірою суспільно значима проблема. Як зараз, так і декілька тисячоліть назад, суспільство шукає відповіді на одні і ті ж питання: як зробити правосуддя справедливим, дієвим, як забезпечити справжню самостійність та незалежність судової влади. Будучи об'єктивно необхідною політичною підсистемою, правосуддя виступає гарантом утвердження політичної справедливості.

Становлення України як суверенної, демократичної та правової держави тісно пов'язано з тривалим та суперечливим процесом формування судової влади. На незалежний суд у правовій державі покладається контроль за дотриманням законності в усіх без винятку сферах суспільного життя. Зокрема, суд має захищати основи конституційного ладу в державі, законність створення та діяльності політичних партій, проведення виборів, гарантувати дотримання основних прав та свобод людини і громадянина.

Вибір теми передусім обумовлений складними й суперечливими процесами, які переживає сьогодні українське суспільство та держава. Водночас, наразі система правосуддя не справляється із виконанням поставлених перед нею завдання належним чином, зокрема, суд так і не став дієвим гарантом прав та свобод людини, незалежним арбітром між громадянином та державною, захисником конституційного ладу. Основними детермінантами такої ситуації стали: низький рівень правової свідомості суспільства, недосконалість кадрового планування в системі судової влади, недосконалість методик оперативного вирівнювання навантаження на суддів, що знижує якість правосуддя, недостатній рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем (електронне правосуддя); низький рівень публічності сфери правосуддя та довіри до судової системи взагалі і до суддів зокрема.

Одним із аргументів актуальності теми дослідження є проведення судової реформи, спрямованої на вдосконалення організації судового управління загалом, його демократизації та розширення гарантованого Конституцією України права на судовий захист і на доступ до правосуддя, переосмислення місця та значення державного управління.

Необхідність удосконалити судову систему України шляхом демократизації правового регулювання судочинства, з одного боку, та нестача комплексних наукових напрацювань з цієї проблематики – з іншого, ще більше посилюють актуальність і важливість дослідження теми.

Дослідження, які проводили вчені стосувалися окремих питань вдосконалення системи судочинства, або ж окремих стадій судового процесу. Водночас фундаментальними в контексті нашого дослідження є праці науковців таких як: В.Б. Авер'янов, Ю.Г. Барабаш, В.Е. Беянович,

Д.Н. Бахрах, В.В. Білоус, Ю.М. Бисага, І.М. Винокуров, О.А. Гавриленко, С.П. Головатий, І.П. Голосніченко, Г.В. Зубенко, Н.Д. Квасневська, О.Л. Копиленко, А.М. Колодій, Ю.М. Коломієць, О.В. Константи́й, Н.М. Пархоменко, Д.М. Притика, В.В. Росіхіна, П.М. Рабінович, Н.Г. Саліщева, О.В. Середи, Т.Л. Сиройд, Д.В. Слинько, Ю.С. Шемшученко, Т.І. Фулей та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі історії та теорії держави та права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р. № 2623-III; Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21.11.2002 р. № 228-IV; Указу Президента України від 20.05.2015 р. «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки». Основних напрямів наукових досліджень Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова на 2018–2020 рр. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол від 23.02.2016 р. № 11).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних, організаційних засад розвитку системи судочинства в умовах забезпечення демократизації та глобалізації суспільства. Сучасне судочинство – є основним правовим інститутом, норми якого спрямовані на захист та відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб і держави в цілому. Тому важливо шляхом аналізу чинного вітчизняного й зарубіжного законодавства, практики його застосування, історичного й зарубіжного досвіду, теоретичного осмислення наукових доробків вітчизняних та зарубіжних науковців, визначити основні принципи, напрями та механізми ефективного сучасного судочинства в Україні.

Для досягнення поставленої мети основна увага концентрувалась навколо вирішення наступних **завдань**:

- визначення місця правових норм, що регулюють судоустрій в Україні, в системі захисту та відновлення порушених прав громадян та юридичних осіб;
- розкриття історичних передумов становлення та реформування системи судочинства;
- визначення критеріїв модернізації національної системи судочинства;
- характеристика принципів побудови нової судової системи;
- розкриття змісту чинників, які впливають на формування національного судочинства;
- класифікація напрямів демократизації судочинства в Україні;

- характеристика практики зарубіжних країн щодо побудови ефективного судочинства;
- визначення недоліків організаційних процесів судочинства в Україні та надання пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання системи судочинства в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають в умовах соціальних змін у судочинстві України.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні проблеми демократизації як закономірності модернізації українського судочинства в умовах соціальних змін.

Методологічну основу дослідження складає сукупність сучасних як загальних, так і спеціальних теоретико-методологічних засобів наукового пізнання явищ і процесів, котрі мають місце в суспільстві, і визначаються специфікою об'єкта дослідження, ґрунтуються на застосуванні комплексу методів та підходів.

В основу дисертації покладено *діалектичний* підхід дослідження правових явищ (усі розділи дисертації).

Системний підхід дав змогу виявити сутність та системні дослідження об'єкта вивчення – суспільних відносин, що виникають в умовах соціальних змін у судочинстві України.

Соціокомунікативний та інформаційний підходи дали можливість виявити головні ознаки предмета дослідження у двох аспектах: комунікативному – на рівні зовнішніх комунікацій органів державної влади та на рівні внутрішніх комунікацій: судових і документарних; та інформаційному, що віддзеркалено в специфіці інформатизації судочинства і формуванні системи дієвих механізмів інформатизації роботи судової системи.

Метод *моделювання* дав змогу визначити стратегічні напрями впровадження змін до нормативно-правових актів, що стосуються судочинства України.

На різних етапах дослідження використовувалися такі методи: соціологічні спостереження, абстрагування, узагальнення, формалізація; джерелознавчий пошук, контент-аналіз документації, наукових публікацій, Інтернет-публікацій, що застосовувалися як на першому етапі роботи (опрацювання наукової літератури з теми), так і на подальших етапах; метод оцінювання як підсумковий при аналізі й синтезі окремих підрозділів та етапів дослідження; узагальнення документознавчого та судочинного досвіду; метод аргументації – на кожному етапі дослідження під час узагальнень та обґрунтування висновків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за своїм змістом і структурою дисертація є одним із перших у вітчизняній науці дослідженням проблеми демократизації як закономірності модернізації

українського судочинства в умовах соціальних змін. Конкретний внесок дисертанта в наукову розробленість окреслених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій, що містять елементи наукової новизни й мають теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано, що причинами реформування судочинства є глобалізація, інформаційна революція, подолання корупції, консолідація української нації;

- визначено, що базові принципи реформування судочинства це використання правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних засад для утвердження судової системи;

- надано авторське визначення поняття «форми судочинства» як форми реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають у сфері конституційних, кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних правовідносин;

- встановлено, що критеріями демократизації правосуддя є забезпечення базових прав та свобод людини; забезпечення єдності судової практики судом вищої інстанції, дотримання принципу єдності судової влади, ефективного спрощеного судочинства, функціонування спеціалізованих антикорупційних органів;

- *удосконалено:*

- поняття електронного судочинства як елементу електронного урядування, що виступає як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних джерел, в режимі реального часу;

- поняття демократизації судового процесу як поглиблення комунікації між громадянським суспільством та судовою владою, підтримання конструктивного діалогу;

- систему принципів судочинства в Україні, шляхом розширення за рахунок принципу людиноцентризму та гуманізму, пріоритетності захисту прав і життя громадянина, підзвітності громадськості;

дістало подальший розвиток:

- класифікації засобів демократизації судочинства в Україні;

- обґрунтування необхідності вдосконалення організаційно-процесуальних процедур в національній системі судочинства;

- аргументування прямої залежності ефективного судочинства від професійного рівня суддівського корпусу при здійсненні правосуддя.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації методологічні прийоми, аналітичні матеріали, положення й висновки використовуються у:

- *науково-дослідній діяльності* – з метою подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем

правового регулювання демократично модернізованого судочинства в Україні;

- *законотворчій діяльності* – в процесі підготовки проектів нових і вдосконалення чинних нормативно-правових актів щодо правового регулювання механізму вдосконалення системи судочинства в Україні;

- *правозастосовній діяльності* – одержані результати дозволять покращити практичну діяльність суддівського корпусу та працівників апарату суду (акт про впровадження у практичну діяльність Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 4.06.2019 р.);

- *освітньому процесі* – ключові положення та висновки дисертації можуть бути використані під час викладання дисциплін «Правоохоронні органи в Україні», «Судоустрій в Україні» та інших спецкурсів з цього напрямку у вищих юридичних закладах освіти, у процесі опрацювання та вдосконалення робочих програм і планів, при написанні підручників та навчальних посібників (акт про впровадження №1/2019 у навчальний процес НПУ імені М.П. Драгоманова від 13.05.2019 р.).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації методологічні прийоми, аналітичні матеріали, положення й висновки використовуються у:

- *науково-дослідній діяльності* – з метою подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем правового регулювання демократично модернізованого судочинства в Україні;

- *законотворчій діяльності* – в процесі підготовки проектів нових і вдосконалення чинних нормативно-правових актів щодо правового регулювання механізму вдосконалення системи судочинства в Україні;

- *правозастосовній діяльності* – одержані результати дозволять покращити практичну діяльність суддівського корпусу та працівників апарату суду (акт про впровадження у практичну діяльність Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 4.06.2019 р.);

- *освітньому процесі* – ключові положення та висновки дисертації можуть бути використані під час викладання дисциплін «Правоохоронні органи в Україні», «Судоустрій в Україні» та інших спецкурсів з цього напрямку у вищих юридичних закладах освіти, у процесі опрацювання та вдосконалення робочих програм і планів, при написанні підручників та навчальних посібників (акт про впровадження №1/2019 у навчальний процес НПУ імені М.П. Драгоманова від 13.05.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження та практичні висновки оприлюднені у виступах дисертанта під час проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення» (м. Київ, 2019 р.); міжнародної наукової конференції Чотирнадцяті юридичні читання

«Проблеми імплементації національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» (м. Київ, 2019 р.); науково-практичної конференції *«Значення культурної практики в освітньому процесі університету»* (м. Київ-Новгород-Сіверський, 31 травня – 1 червня 2019 р.); конференції *«Е-судочинство як елемент сучасної системи правосуддя. Перші результати та наступні кроки»* (м. Одеса, 2019 р.); міжнародної конференції *«Громадські центри сприяння доступу до правосуддя: міжнародний досвід та можливості для України»* (м. Київ, 2018 р.); конференції *«Суди і вирішення спорів в режимі онлайн: покращення доступу до правосуддя в Україні»* (м. Київ, 2017 р.); круглого столу *«Майбутнє філософської освіти в Європі: виклики та перспективи»* (м. Київ, 14-17 травня 2019 р.).

Публікації. Ключові теоретичні і практичні положення проведеного дослідження знайшли відображення у 8 наукових працях, з яких 6 опубліковані у фахових наукових виданнях (у тому числі одна в зарубіжному науковому виданні), а також у 2-х тезах доповідей і наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації підпорядкована логіці дослідження, його меті й основним задачам. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що включають одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 191 сторінок, з яких основний текст – 157 сторінок, список використаних джерел – 25 сторінок (217 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано стан її наукової розробки. Визначено мету, основні завдання, об'єкт, предмет та методологічні засади дисертаційного дослідження. Сформульовано наукову новизну, теоретичні та практичні результати, що були отримані дисертантом, а також зазначено про ступінь апробації результатів дослідження і наявність публікацій за темою дисертації.

Розділ 1 «Історичні та теоретико-методологічні засади дослідження процесу судочинства в Україні» складається з 3 підрозділів, які присвячені дослідженню історичного процесу становлення основних засад судочинства в Україні та подальшого їх розвитку в національному законодавстві як форми державної діяльності в сфері правосуддя.

У **підрозділі 1.1 «Історичний шлях становлення судочинства на території України»** аналізується історія правосуддя України починаючи з

часів княжої держави до періоду початку формування нової судової системи після проголошення незалежності України.

Обґрунтовано, що даний період розвитку судочинства характеризувався досить мінливим процесом становлення судоустрою. Проаналізовано, що розбудова засад незалежної та ефективної системи здійснення правосуддя частково була обмежена за часів царської Росії та остаточно зруйнована тоталітарним режимом радянської влади.

У підрозділі 1.2 «Система засад (принципів) формування судової системи незалежної України» встановлено, що історичні періоди становлення засад судочинства на території України сформували досить складну судоустрійну та судочинну спадщину, яка потребувала ефективної стратегії вдосконалення з метою побудови нової судової системи незалежної України. Доведено, що основним кроком у подоланні командно-адміністративної судової системи стало визначення у Конституції України від 28 червня 1996 р. основних засад судочинства: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; доведеності вини; змагальність сторін; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; право на захист; гласність судового процесу; розумні строки розгляду справи судом; право на апеляційний перегляд справи; обов'язковість судового рішення. Досліджено особливості закріплення та реалізації вказаних засад судочинства в існуючих в Україні формах судочинства – конституційне, кримінальне, цивільне, господарське та адміністративне.

У підрозділі 1.3 «Критерії модернізації національної судової системи» досліджено позитивний досвід правосуддя в країнах Європи: відновлення триланкової системи судів загальної юрисдикції, функціонування суду присяжних, розгляд справ у спрощеному провадженні, функціонування спеціалізованих антикорупційних органів тощо. Автор доводить, що досвід європейських країн в окреслених сферах стає взірцем у ході реалізації вітчизняної судової реформи, що підкорена головній меті – демократизації судочинства в Україні.

Розділ 2 «Основні детермінанти формування потреби в демократизації українського судочинства» присвячено визначенню чинників, які впливають на зміни національного судочинства, і є наслідками певної системи викликів змінної соціальної реальності.

У підрозділі 2.1 «Загальна характеристика чинників, які впливають на формування демократичного судочинства в Україні» до таких змін віднесено зовнішні зміни-виклики (глобалізація, інформаційна революція, соціальна турбулентність) та внутрішні зміни (гібридна війна Росії проти України, боротьба з бідністю і корупцією, тероризмом, екологічними негараздами). Обґрунтовано, що найвпливовішим видом зовнішніх змін-викликів є глобалізація, що безумовно чинить вплив на національне судочинство та потребує правової регуляції, розвитку норм міжнародного

права і кореляції норм судочинства. Зроблено висновок про тенденцію втілення в національних правових системах загальновизнаних норм і принципів, появу нових галузей права, «універсалізації» міжнародного права для всіх держав і народів.

У підрозділі 2.2 «Глобалізація як ключова зовнішня детермінанта змін судової системи України» обґрунтовано, що феномен глобалізації виводить економічну, культурну, політико-правову глобалізацію на якісно новий рівень і стає основою нової детермінанти змін у судовій системі. Доведено, що впровадження сучасних інформаційних технологій в державні процеси дає змогу сформуванню електронного правосуддя.

Констатовано, що сучасна парадигма інформатизації судочинства повинна ґрунтуватись на нормах, що регламентують використання новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій під час усіх форм судочинства. Зазначено про доцільність використання баз даних для обміну інформацією у сфері судочинства та системи електронного документообігу.

Зроблено висновок про те, що електронна інформатизація судочинства покращує та спрощує судові процедури. Наряду із перевагами електронного судочинства розглянуто проблемні моменти тотальної інформатизації, які в основному, на думку автора, є наслідком непослідовного впровадження інформатизації судових процесів та відсутністю ефективного механізму правового регулювання застосування новітніх технологій у системі судочинства України.

У підрозділі 2.3 «Внутрішні фактори впливу на зміну судочинства в Україні» розглянуто вплив гібридної війни як одного із актуальних факторів на зміну судочинства в Україні. Обґрунтовано, що гібридна війна має декілька складових, але однією з найважливіших – є інформаційна. Доведено, що в умовах гібридної війни правова система нашої країни в цілому та судова система, зокрема, мають чітко реагувати на інформаційні, кібернетичні та інші загрози, здійснюючи покарання за антидержавницьку пропаганду, що створює умови для ефективного правосуддя.

Зроблено висновок, що на початку активної фази гібридної війни (2014-2015 рр.) Україна стикнулася з новими видами загроз щодо забезпечення національної безпеки – дезінформування, маніпулювання, пропаганда, дестабілізація, приховане керування та негативний вплив на свідомість громадян, екстремістська діяльність тощо, а її законодавча база виявилась невідповідною для здійснення ефективного судочинства в умовах проведення антитерористичної операції.

Виокремлено загальні принципи побудови судової системи для боротьби з тероризмом. Аргументовано, що одним із інструментів боротьби із цією проблемою може бути прийняття адекватних вироків у боротьбі з тероризмом, чим посилиться роль судочинства у подоланні цього негативного суспільного феномену. Приймаючи рішення судді повинні мати

необхідні знання та патріотичну громадянську позицію, а також враховувати, що в умовах гібридної війни загроза терористичних актів зростає багатократно.

Приділена увага проблемі подолання бідності та корупції в контексті доступу до судочинства та його якості. Доведено, що проблема бідності породжує правову нерівність усіх учасників судового процесу, оскільки, з одного боку, вона створює перепони для звернення громадян до суду, а з іншого – в певній мірі психологічно впливає на морально-нестійких представників суддівського корпусу чи апарату суду та формує підстави для корупції в судовій системі. Обґрунтовано, що без подолання бідності, підвищення соціально-економічного рівня життя громадян, формування потужного середнього класу в Україні реформування національної системи судочинства та подолання корупції є достатньо проблематичними.

Розділ 3 «Сутність демократизації українського судочинства» складається з трьох підрозділів і присвячений формуванню позицій щодо шляхів розвитку та вдосконалення судової системи України.

У підрозділі 3.1 *«Основи забезпечення демократизації судочинства в Україні»* обґрунтовано, що демократизація вітчизняного судочинства передбачає зміну принципів, напрямів та пріоритетів його організації та функціонування. Констатовано, що демократичне судочинство має здійснюватися на основі принципів людиноцентризму та гуманізму з врахуванням специфіки їх втілення у різних формах судочинства.

З урахуванням принципу гуманізму та на підставі аналізу наукових досліджень запропоновано вдосконалення кримінального процесу та кримінального судочинства за допомогою розширення прав сторін (обвинувачення та захисту), що дасть змогу вплинути на результат вирішення справи; збільшення переліку підстав дискреційного звільнення від кримінальної відповідальності; розробку та запровадження новітніх засобів забезпечення виконання особами кримінально-процесуальних обов'язків; чітку диференціацію кримінальної відповідальності, що створить підстави для декриміналізації незначних злочинів; розширення переліку реабілітаційних заходів та диференціації правил провадження окремих кримінальних справ.

Доведено, що із застосуванням принципу людиноцентризму можливо виявити слабкі сторони судоустрою в Україні, які впливають не лише на рівень демократизації судової системи, а й на саме судочинство. До таких факторів варто віднести специфіку роботи суддів у сучасних надскладних умовах – неукомплектованість суддівського корпусу, перевантаженість суддів справами, не завжди належні умови роботи, тиск на суддів (у крайньому випадку – пов'язаний із загрозою їхньому життю), нестабільна законодавча база тощо. Обґрунтовано доцільність застосування принципу людиноцентризму з метою усунення вищезначених недоліків при здійсненні

судочинства, зокрема, шляхом введення автоматизованої системи періодичних внутрішніх звітів за наступними напрямками – аналіз навантаження на суддів; аналіз окремих категорій справ; аналіз кількості скасованих рішень.

Розглянуто один із засобів демократизації судової системи в Україні – люстрацію, як спосіб очищення влади та захист молодих демократій. Зроблено висновок, що механізм люстрації у судовій системі варто застосовувати вкрай обережно, забезпечуючи реалізацію принципів людиноцентризму та презумпції невинуватості.

Зазначено, що саме забезпечення принципу захисту прав людини при демократизації судочинства має бути стержнем всіх процесів, в тому числі і під час люстрації. Доведено, що принцип прав людини забезпечує гуманістичне судочинство і стає індикатором ступеню демократичності та людяності держави в цілому й судової системи, зокрема.

У підрозділі 3.2 *«Правове регулювання судочинства в Україні»* проаналізовано демократичні засади здійснення правосуддя в Україні, які регламентовані нормами Конституції України.

Констатовано, що відповідно до Конституції України народ є джерелом правосуддя, що є ознакою демократизму судової системи. У сучасній Україні є спроби підміни суду, визначення справедливості й законності у іншій спосіб – громадський осуд, який є не завжди об'єктивним, відомі окремі випадки самосуду. Неухильне дотримання норм Конституції України та профільних законів, які були прийняті на виконання Конституції України, сприяє демократизації судової системи, яка неможлива без створення умов для незалежної діяльності суддівського корпусу.

Для посилення демократизації судової системи автор пропонує прийняти низку законодавчих актів, які б у організаційно-процедурних питаннях зняли ризики корупційних зловживань, оскільки всі минулі спроби реформування судоустрою в Україні були обтяженні організаційними та функціональними диспропорціями.

Визначено, що демократизація судового процесу передбачає поглиблення комунікації між судовою гілкою влади й громадянським суспільством, підтримання постійного конструктивного діалогу між ними, обговорення найбільш гострих проблем у сфері правосуддя. Водночас, судова система країни має бути максимально захищена від будь-якого зовнішнього впливу, що є запорукою здійснення справедливого судового рішення та підтримки правопорядку у суспільстві.

Розділ 4 «Головні напрями демократизації організаційних основ судочинства України» присвячено дослідженню основних шляхів реформування судової системи.

У підрозділі 4.1 *«Доступність судочинства України як основний фактор демократизації його організаційних основ»* визначено, що

доступність судової системи забезпечить удосконалення змісту права, що передбачає удосконалення законодавства, котре регулює питання судоустрою та статусу суддів, форми судочинства та порядку виконання судових рішень. Обґрунтовано, що вдосконалення змісту права на судовий захист, має відбуватися заради задоволення інтересів та потреб людини без перешкод у доступі до правосуддя та відновлення довіри до судової системи. Запропоновано авторське визначення змісту суб'єктивного права на судовий захист.

Наголошено, що демократизація організаційних основ судочинства передбачає перебудову організації судової системи на просту та доступну для ефективного захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб. Доведено, що трансформація конституційно-правового статусу прокуратури і суду на користь останнього стала позитивно-дієвим фактором демократизації організаційних основ судочинства.

У підрозділі 4.2 «Електронні технології в системі судочинства як засіб доступного судочинства» розглядається впровадження електронних технологій судочинства як елементу електронного урядування, що нині виступає як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних джерел, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу. Проаналізовано етапи електронних технологій судочинства з 2000-х рр., коли вперше на рівні закону було визначено поняття електронний документ та електронний цифровий підпис, що надало змогу в подальшому впроваджувати автоматизований розподіл судових справ, створювати автоматизовану систему документообігу та розпочати роботу над формуванням Єдиного державного реєстру судових рішень, а згодом розробити концепцію «Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» та приступити до її створення.

Констатується, що на сьогодні, незважаючи на нормативне регулювання застосування інформаційних технологій у системі судочинства України, завдання, які поставлені Концепцією «Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», реалізовані частково. Використання підсистеми автоматичного розподілу судових справ між суддями у складі автоматизованої системи документообігу дозволяє не лише уникнути корупційності при розподілі справ, а й здійснити контроль за роботою суддів, робить її більш відкритою. Автор пропонує розробити систему заходів, які будуть сприяти відновленню довіри громадян до судочинства в цілому, в тому числі за допомогою впровадження «Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», що значно спростить реалізацію права громадян на судовий захист.

У підрозділі 4.3 «Рівень кваліфікації представників суддівського корпусу та працівників апарату суду як визначний критерій здійснення професійного судочинства в Україні» розкрито роль кваліфікації

адміністративних суб'єктів судочинства. Доведено, що оскільки основним завданням апарату суду є забезпечення безперебійної роботи судової установи та сприяння суддям у виконанні їх головної функції – відправленні правосуддя, всі працівники апарату суду повинні постійно проходити підвищення кваліфікації, оскільки від рівня кваліфікації кожного працівника, незалежно від статусу та посади, залежить процес удосконалення судової системи України, яка наразі перебуває у процесі свого оновлення та демократизації.

Обґрунтовано, що особлива увага при проведенні реформи судової системи приділяється формуванню суддівського корпусу України людьми, гідними високого суддівського звання, наділеними високим професіоналізмом, громадськими та моральними якостями, одним з яких є добросовісність, оскільки це одна із головних гарантій здійснення демократичного судочинства. Сформовано висновок, що професіоналізм представників суддівського корпусу вдосконалюється не лише під час виконання трудових обов'язків, але й під час постійного самонавчання та навчання за професійними програмами, що сприяє об'єктивному, компетентному та безсторонньому виконанню обов'язків судді.

Наголошено, що ефективність судової системи вимагає від суддів високого рівня професійної свідомості, тому в дослідженні знаходить поширення думка щодо зміни системи підготовки суддів починаючи з рівня здобуття ступеню магістра. Аналізується досвід європейських країн та пропонується створити спеціалізовані заклади вищої освіти, де майбутні представники суддівського корпусу будуть здобувати спеціалізовану суддівську вищу освіту за рівнем підготовки «Магістр».

З метою прискорення процесу демократизації судочинства в Україні пропонується застосовувати досвід європейських країн з усталеною демократією та впровадити нові підходи у формуванні суддівського корпусу, вдосконалити інститут касації та використовувати інститут конституційної скарги.

Автор відзначає, що демократичні інновації в судочинстві підвищують його ефективність, що доводить, серед іншого, і впроваджений громадською ініціативою проект «Відкритий суд».

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягало у здійсненні комплексного вивчення демократизації як закономірності модернізації українського судочинства в умовах соціальних змін, а також формулюванні теоретичних положень та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни, мають вагомe значення для наукової та практичної діяльності, серед них такі:

1. Дослідження сучасних наукових поглядів про розвиток українського судочинства в умовах соціальних змін, ґрунтувалося на багатоаспектному аналізі публікацій фахівців з правознавства та юридичних наук, документознавства, соціальних комунікацій, державного управління, міжнародних публікацій та ін. У результаті проходження усіх історичних тенденцій, фактів та процесів, обумовлених генезисом існування, структури та системи становлення судочинства в Україні, включаючи соціально-історичні, економічні, політико-правові, етнічні та геополітичні фактори, які відіграли роль у правовому регулюванні судової діяльності в країні, зміст яких сформував не лише засади здійснення правосуддя, а й визначив принципи легітимності судової діяльності.

2. За результатами аналізу нормативно-правових засад судочинства встановлено, що історичний радянський судочинний спадок може бути подоланий лише завдяки ефективній стратегії удосконалення цієї інституції з метою побудови нової судової системи незалежної України. Основним кроком у подоланні радянської командно-адміністративної судової системи із її жорсткою ієрархічністю суддівського корпусу є неухильне виконання норм Конституції України від 28 червня 1996 р., якою визначено основні засади судочинства, здійснення правосуддя в Україні за допомогою форм судочинства – конституційного, кримінального, цивільного, господарського та адміністративного; участь представників народу в здійсненні правосуддя (інститут присяжних); право на колегіальний розгляд кримінальних справ. Важливе значення для демократизації процесу здійснення правосуддя в Україні мають європейські тенденції до спрощення процедури судочинства, в тому числі і у кримінальних справах; відновне правосуддя – здійснення процесу медіації; ефективне функціонування антикорупційних органів.

3. Досліджено, що напрями демократизації судочинства у багатьох аспектах ґрунтуються на освоєнні та впровадженні демократичного досвіду судочинства розвинених країн Європи і світу. До них відносять і право на касаційне оскарження за практикою європейських країн, і впровадження незалежного колегіального органу судової влади, і процедуру формування суддівського корпусу із врахуванням нових вимог до суддів в Україні. Завдяки впровадженню європейського досвіду побудови ефективного судочинства, здійснюється ефективний вплив на формування і розвиток судової практики, взаємодія судової системи із зовнішнім середовищем, підвищується ефективність функціонування судової системи в цілому.

4. Визначено, що базові принципи реформування судочинства в Україні – це використання правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних методів для утвердження судової системи, ними є: пріоритетність захисту прав і життя громадянина, прозорість, підзвітність громадськості, рівність усіх учасників процесу перед судом і законом,

доведеність вини, змагальність сторін, гласність, доступність, обов'язковість судового рішення, гуманізм та демократизм забезпечують формування правового підґрунтя модернізованого ефективного судочинства в Україні. Окреслені засади судочинства здобули розвиток у профільних законах України та процесуальних кодексах, являють собою форми реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають у сфері відповідних (кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних) правовідносин, більшість із яких підкорено головній меті – демократизації правосуддя в Україні.

5. Національна система судочинства нині піддається постійним зовнішнім викликам, серед яких вирізняються такі процеси, як: глобалізація, інформаційна революція, соціальна турбулентність тощо; внутрішні виклики формують такі детермінанти, як: гібридна війна Росії проти України, боротьба з бідністю і корупцією, тероризмом, екологічними негараздами. Україна на сучасному етапі історії характеризується як фрагментарно глобалізована правова система, що зумовлено перехідним станом розвитку суспільства та держави та, у свою чергу, впливає на напрямки демократичного розвитку судової системи держави без впливу політично заангажованих та корумпованих суб'єктів. Важливим для держави є не лише демонструвати шлях демократичного транзиту, а й проявляти належні результати у соціально-економічній сфері, розвитку прав і свобод людини, боротьбі з протиправними суспільними явищами.

6. Удосконалення змісту права, яке обумовлене вдосконаленням законодавства, що регулює питання судоустрою і статусу суддів, форм судочинства, доступу до правосуддя, в тому числі подолання відношення до нерівності між багатими та бідними, викорінення так званої «суддівської корупції», порядок виконання судових рішень є тими напрямками демократизації судочинства, які дадуть змогу модернізувати не лише судові процеси в Україні, а й стануть передумовами трансформації до такої демократизації.

7. Окреслено визначення сутності демократизації судової системи, що полягає у визнанні людини, незалежно від її процесуальної ролі, – головним суб'єктом судового процесу. Тому демократичне судочинство має здійснюватися за принципом людиноцентризму.

8. У якості пропозиції для внесення змін до чинного законодавства, що регулює питання організації судочинства в Україні, запропоновано визначення змісту суб'єктивного права на судовий захист, що є сукупністю, визначених законом повноважень, якими володіє суб'єкт цього права, серед яких можна виокремити право на пред'явлення позову, право на його забезпечення, право клопотати про призначення експертизи, право ставити запитання експертам, свідкам, перекладачам тощо.

9. З метою гарантування реалізації права громадян на судовий захист пропонується розробити систему заходів, які будуть сприяти відновленню довіри громадян до судочинства в цілому. До них належать: встановлення повної прозорості судових процедур та відкритості результату судової діяльності, впровадження «Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», що значно сприятиме усуненню корупції в органах судової системи України, роблячи діяльність суддів більш прозорою та ефективною; вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікаційного рівня суддів; удосконалення інституту перегляду судових рішень у касаційній ланці; введення інституту конституційної скарги.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Дубінко Д. О. Основні напрями демократизації українського судочинства: вдосконалення змісту матеріального і процесуального права. / Д. О. Дубінко // Науково-практичний журнал «Судова апеляція». – 2019. – № 1 (54). – С. 18-25.

2. Дубінко Д. О. Реалізація принципу прав людини як стрижнева основа судочинного процес. / Д. О. Дубінко // Загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання «Слово національної школи суддів України». – 2019. – Випуск 1 (26). – С. 84-97.

3. Дубінко Д. О. Сутність та головні напрями демократизації українського судочинства. / Д. О. Дубінко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2018. – Випуск 11. – С. 41-45.

4. Дубінко Д. О. Подолання практики втручання в процес функціонування судової влади. / Д. О. Дубінко // Часопис Київського університету права. – 2018. – Випуск 3. – С. 66–69.

5. Дубінко Д. О. Демократизація організаційних основ судочинства. / Д. О. Дубінко // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2018. – Вип. 3-4 (12-13). – С. 299-307.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Дубінко Д. О. Електронний суд в Україні. / О. Д. Дубінко // Правовий журнал *Lexa si Viata* (Закон и Жизнь). – 2019. – Вип. 3/2 (327). – С. 39- 42.

Тези доповідей на конференціях:

7. Дубінко Д. О. Чинники побудови ефективного судочинства в Україні. / О. Д. Дубінко // Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 2019. – С. 136 -138.

8. Дубінко Д. О. Актуальні питання принципів формування судової системи України. / О. Д. Дубінко // Проблеми імплементації національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції Чотирнадцяті юридичні читання. Київ, 2019. – С. 284-286.

АНОТАЦІЯ

Дубінко Д.О. Демократизація як закономірність модернізації українського судочинства в умовах соціальних змін. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2019 р.

У дисертації здійснено науково-теоретичне обґрунтування, проведено аналіз та запропоновано напрямки удосконалення судової системи України шляхом демократизації правового регулювання судочинства. Висвітлено, що досвід європейських країн стає взірцем у ході реалізації вітчизняної судової реформи, що підкорена головній меті – демократизації правосуддя в Україні. Виокремлено основні чинники, які впливають на формування демократичного судочинства в Україні.

Проаналізовано вплив принципів, напрямків та пріоритетів судочинства на рівень демократизації судової системи в Україні, здійснено аналіз правового регулювання судочинства в умовах, регламентованих нормами Конституції України.

Обґрунтовано основні шляхи реформування судової системи України, запропоновано поліваріантну стратегію впровадження електронних технологій як одного із засобів ефективного доступного судочинства, обґрунтовано проект створення центру комплексної системи навчання представників суддівського корпусу для здійснення професійного судочинства в Україні.

Ключові слова: удосконалення, демократизація правосуддя в Україні, правове регулювання, реформування, стратегія впровадження електронних технологій.

АНОТАЦИЯ

Дубинко Д.О. Демократизация как закономерность модернизации украинского судопроизводства в условиях социальных изменений. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». – Национальный педагогический

университет имени Драгоманова; Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2019.

В диссертации осуществлено научно-теоретическое обоснование, проведено анализ и предложено направления усовершенствования судебной системы Украины путем демократизации правового регулирования судопроизводства. Оно предусматривает перестроение организации судебной системы на простую и доступную для эффективной защиты прав и свобод физических и юридических лиц. В частности, сюда относят трансформацию конституционно-правового статуса прокуратуры и суда, ликвидацию системы хозяйственных и административных судов, упрощение судебной системы Украины.

Обосновано, что опыт европейских стран стал образцом в ходе реализации отечественной судебной реформы, которая подвержена главной цели – демократизации правосудия в Украине. Благодаря внедрению европейского опыта построения эффективного судопроизводства, осуществляется положительное влияние на формирование и развитие судебной практики, взаимодействие судебной системы с внешним миром, повышается эффективность функционирования системы в целом.

Выделено основные факторы, которые влияют на формирование демократического общества в Украине. К ним относят и право на кассационное обжалование за практикой европейских стран, и внедрение независимого коллегиального органа судебной власти, и процедуру формирования судейского корпуса с учетом новых требований к судьям в Украине.

Проанализировано влияние принципов, направлений и приоритетов судопроизводства на уровень демократизации судебной системы в Украине, осуществлено оценку правового регулирования судопроизводства в условиях, регламентируемых нормами Конституции Украины. Выделено ряд факторов, разделенных на внешние изменения-вызовы и внутренние, определено, что информационная революция стала весомым фактором изменения системы судопроизводства.

Обосновано основные пути реформирования судебной системы Украины, предложено поливариантную стратегию внедрения электронных технологий как одного из средств эффективного доступного судопроизводства, обосновано проект создания центра комплексной системы обучения представителей судейского корпуса для внедрения критерия осуществления профессионального судопроизводства в Украине.

Предложена система действий, которые будут способствовать восстановлению доверия граждан к судоустройству в целом, в том числе, и с помощью внедрения «Единой судебной информационно-телекоммуникационной системы».

С целью ускорения процесса демократизации судопроизводства в Украине предлагается внедрить опыт европейских стран с устоявшейся демократией и применить новые подходы в формировании судейского корпуса, усовершенствовать институт кассации и использовать институт конституционной жалобы.

Ключевые слова: усовершенствования, демократизация правосудия в Украине, правовое регулирование, реформирование, стратегия внедрения электронных технологий.

ABSTRACT

Dybinko D.O. Democratization – as regularity of modernization Ukrainian justice in condition of social changes. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law Sciences, speciality 12.00.01 «Theory and History of State and Law; the History of Political and Legal Thought». – The National Pedagogical Dragomanov University; V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2019

The scientific and theoretical substantiations were carried out in the dissertation, the varieties of improvement to judicial system of Ukraine were recommended due to democratization of legal regulation of justice and were carried out due to the evaluation. The European countries experience is becoming an instance in realization of national reforms, that it is conformed the main fundamental idea – democratization of justice in Ukraine, besides the main factors were segregated, which have influenced on the conformation of democratic justice in Ukraine.

The influence of principles, directions and precedencies of justice on the level of democratization of judicial system was researched, the assessment of legal regulation of justice in circumstances according to the Constitution of Ukraine was analyzed.

The main reforming ways of judicial system in Ukraine were substantiated, a multiple-choice implementation strategy of the electronic technologies as one of the facilities of the effective accessible justice was proposed, it was determined the project about creating the Center of complex educational program for representatives judicial manpower for professional justice in Ukraine.

Key words: improvement, democratization of legal regulation of judicial, legal regulation, reforming, strategy of implementation the electronic technologies.